

Udržateľný rozvoj miest

Vývoj európskej politiky v oblasti mestského životného prostredia

Pomer mestského obyvateľstva vo svete neustále rastie. V celosvetovom meradle sa počet obyvateľov miest od roku 1950 do roku 1990 strojnásobil (z 733 miliónov na 2,26 miliardy, zdroj: OSN, 1991). Situácia sa síce liši nielen medzi jednotlivými svetadielmi, ale aj medzi rozvojovými a rozvinutými krajinami, kde je tempo urbanizácie podstatne vyššie. Napriek tomu sa uvádza, že Európania žijú hlavne v mestskom prostredí (80 % v 15 krajinách EÚ, na Slovensku 56,5 %), pričom sa mestské prostredie chápe v širšom zmysle (mestské aglomerácie, zahŕňajúce všetky typy mestského prostredia). Ochrana životného prostredia patrí ku kľúčovým prioritám nielen vo vzťahu k zabezpečeniu kvality života mestského obyvateľstva, ale aj k dosiahnutiu udržateľného rozvoja mesta. Určite aj z týchto dôvodov vzniklo v Európe za posledné obdobie viacero dokumentov a iniciatív v oblasti trvalo udržateľného rozvoja (TUR) miest.

Vo februári 2004 Európska komisia vydala dokument **Smerom k tematickej stratégii mestského životného prostredia** (COM 2004 60, pozri www.europa.eu.int/comm/envi-

[ronment/urban/thematic_strategy.htm](http://www.europa.eu.int/comm/environment/urban/thematic_strategy.htm)), ktorý nadväzuje na všetky predchádzajúce aktivity v tejto oblasti. Tematická stratégia mestského životného prostredia je súčasťou 6. environmentálneho akčného programu (6. EAP), spracováva 7 tematických stratégií, ktoré pokrývajú prioritné ciele 6.EAP (pozri článok na s. 4 – 5).

Ďalšie aktivity, projekty a indikátory

Význam a opodstatnenie stratégie udržateľného rozvoja miest, vytvorenej za spoluúčasti všetkých zainteresovaných skupín obyvateľstva, známej aj pod názvom **Miestna Agenda 21** (MA) podčiarkol aj 2. samit

Sprístupnené archeologické nálezisko na námestí v Rimavskej Sobotě (foto: J. Klinda)

Prehľad dokumentov a iniciatív v oblasti mestského životného prostredia a udržateľného rozvoja miest v Európe

- **1990** - vypracovanie štúdie **Zelený dokument o mestskom životnom prostredí** (Green Paper on the Urban Environment), ktorá prezentovala prehľad základných problémov a výziev v mestskom životnom prostredí
- **1991** - vznik **Expertnej skupiny EÚ pre mestské životné prostredie**
- **1992** - schválenie **Európskej charty miest** Výborom ministrov Rady Európy (CEMAT)
- **1993** - vyhlásenie projektu **Trvalo udržateľné mestá**, s cieľom implementovať 5. environmentálny akčný program EÚ
- **1994** - prijatie **Aalborgskej charty** na 1. celoeurópskej konferencii o TUR v obciach a mestách (Aalborg, Holandsko)
- **1996** - publikovanie správy **Expertnej skupiny EÚ pre mestské životné prostredie Európske udržateľné mestá**
- **1996** - prijatie **Lisabonského akčného plánu**, ktorý stanovil používanie indikátorov TUR na opísanie aktuálneho stavu a hodnotenia vývoja
- **1998** - Európska komisia v dokumente **Správa o udržateľnom mestskom rozvoji v Európskej únii**: Akčný rámec

COM 1998 605 naznačila dôležitosť správneho vyhodnocovania existujúcich, ale aj plánovaných aktivít rozvoja mesta, ako aj dôležitosť skúmania možností ako monitorovať pokrok pri zavádzaní Miestnej Agendy 21.

• **2000** - komisárka EÚ pre životné prostredie Margot Walströmová na 3. konferencii európskych miest a predstaviteľov samospráv v nemeckom Hannoveri uviedla projekt **Towards a Local Sustainability Profile - European Common Indicators (ECI)**, ktorý predstavuje vyhodnocovanie miest pomocou tzv. Spoločných európskych indikátorov

• **2001** - vypracovanie **Stratégie trvalo udržateľného rozvoja EÚ** Radou Európy (pozn.: obnovená stratégia bola prijatá v r. 2006 v Bruseli (Renewed Sustainable Development Strategy: European Council DOC 10117/06, pozri <http://ec.europa.eu/environment/eussd/>, *Enviromagazín*, roč. 2007, č. 4)

• **2004** - prijatie tzv. **Závazkov z Aalborgu** (pozri www.aalborgplus10.org) na 4. celoeurópskej konferencii o udržateľných mestách a obciach v dánskom Aalborgu.

• **2007** - prijatie **výzvy Spirit of Sevilla** (pozri www.sevilla2007.org) na 5. celoeurópskej konferencii o udržateľných mestách a obciach sa konala v Seville.

trvalo udržateľného rozvoja v roku 2002 v juhoafrickom Johannesburgu. MA sa podľa posledných prehľadov uplatňuje ako riadiaci nástroj vo viacej ako 5 000 európskych mestách. Výskumný projekt **LASALA** (www.iclei.org/europe/LASALA), do ktorého bolo zahrnutých viac ako 250 samospráv (zo Slovenska Dunajská Lužná), poukázal na pozitívne príklady v tejto oblasti.

V rámci 5. a 6. rámcového programu boli vyvinuté viacceré nástroje s cieľom pomôcť samosprávam na ceste k trvalej udržateľnosti. Na vyhodnotenie pokroku samosprávy pri implementácii MA bol v úzkej spolupráci viacerých inštitúcií vypracovaný nový nástroj pod názvom **Miestne vyhodnotenie - Local evaluation21** (www.localevaluation21.org). Ide o systém dotazníkov, dostupných aj v slovenskom jazyku, ktorý po vyplnení bude bezplatne vyhodnotený a hodnotiacia správa bude zaslaná samospráve. Nástroj **Miestne zdroje - Local resources21** (www.localresources21.org) sumarizuje existujúce zdroje pre implementáciu TUR v mestách s osobitným dôrazom na Závazky z Aalborgu. V máji 2006 sa ukončil posledný z nástrojov pod názvom **Miestne ciele - Local targets21** (www.localtargets21.org). Cieľom bolo vyvinúť jednoduchý nástroj pre samosprávu, ako si stanoví ciele a vyhodnotenie pokroku za pomoci sady indikátorov v napĺňaní Tematickej stratégie mestského životného prostredia. V rámci výskumného programu **Mestá zaitrajška a kultúrne dedičstvo** (www.cordis.lu/eesd/ka4/home.html) sa realizoval celý rad projektov

zameraných na podporu MA, ako aj ďalších oblastí TUR miest. Okrem toho, EÚ vyvinula zrozumiteľný systém manažmentu životného prostredia EMAS (Environmental Management and Audit Scheme, http://europa.eu.int/comm/environment/emas/index_en.htm, <http://themes.eea.eu.int/indicators/>).

Viaceré miest už v minulosti využívalo rozličné sady indikátorov, pomocou ktorých meralo, resp. monitorovalo stav mestského prostredia, vplyv mestských aktivít na životné prostredie, prípadne pokrok dosiahnutý implementáciou MA. Tvorbe a výberu indikátorov TUR v mestách sa v minulosti venovalo, ale aj v súčasnosti venuje viacero inštitúcií, napr.:

- Európska agentúra životného prostredia (EEA) a DG Regio/Eurostat zbierajú a vyhodnocujú údaje vo vybraných oblastiach mestského životného prostredia (EEA Environmentálne indikátory, Urban Audit, www.urbanaudit.org).

- Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) v rámci iniciatívy Zdravé mestá vypracovala indikátory, na základe ktorých sa vyhodnocuje kvalita života v mestách so zameraním na zdravie jeho obyvateľov,

- Konceptne a metodicky sa výberu indikátorov TUR miest venovalo viacero projektov, financovaných v rámci 5. rámcového výskumného programu EÚ (PASTILLE, PROPOLIS, ECOPADEV).

V rokoch 1999 - 2003 bola na úrovni európskych miest realizovaná široká iniciatíva smerujúca k vyhodnocovaniu indikátorov TUR miest - tzv. Spoločné európske indikátory - European Common Indicators Project (ECIP). V rámci tohto projektu bol po dvojročnej práci navrhnutý výsledný súbor 10 indikátorov (5 povinných a 5 dobrovoľných), pre ktoré boli vypracované tzv. metodické háčky (pozri Zoznam tzv. Spoločných európskych indikátorov - ECI).

Zoznam indikátorov ECI

1. Spokojnosť občanov s miestnou komunitou

Hlavný ukazovateľ: Priemerná spokojnosť s miestnou komunitou

2. Miestny príspevok ku globálnym klimatickým zmenám

Hlavný ukazovateľ: Emisie CO₂ na obyvateľa

3. Miestna mobilita a doprava cestujúcich

Hlavný ukazovateľ: Podiel ciest uskutočnených osobnou automobilovou dopravou

4. Dostupnosť miestnej verejnej zelene a miestnych služieb

Hlavný ukazovateľ: Podiel obyvateľov žijúcich v dosahu 300 m od verejných priestranstiev zelene > 5 000 m²

5. Kvalita miestneho ovzdušia

Hlavný ukazovateľ: Počet prekročení imisného limitu tuhých častíc PM₁₀

6. Doprava detí do školy

Hlavný ukazovateľ: Podiel detí cestujúcich do školy autom

7. Trvalo udržateľný manažment samosprávy a miestnych podnikateľov

Hlavný ukazovateľ: Podiel environmentálne certifikovaných podnikov

8. Znečistenie životného prostredia hlukom

Hlavný ukazovateľ: Podiel obyvateľov postihnutých nadmerným hlukom (L > 55 dB v noci)

9. Trvalo udržateľné využívanie krajiny

Hlavný ukazovateľ: Podiel plochy chránených území

10. Produkty podporujúce TUR

Hlavný ukazovateľ: Podiel obyvateľov kupujúcich produkty podporujúce udržateľnosť

V r. 2003 sa do tejto európskej iniciatívy pilotne zapojili 3 slovenské mestá (Púchov, Rimavská Sobota, Šaľa), pozri Spoločné európske indikátory udržateľného rozvoja miest - pilotný projekt v SR (REC Slovensko, STUŽ, Nitra 2003).

REC Slovensko sa venuje hodnoteniu miest pomocou ukazovateľov TUR v mestách od roku 2003 (Hudeková, Mederly, 2004). V rokoch 2004 - 2006 sme sa v rámci projektu Udržateľný rozvoj miest a zmiernenie negatívnych vplyvov klimatických zmien na kvalitu života a stav životného prostredia v mestách zaoberali tvorbou novej sady ukazovateľov, ktorá by zohľadnila všetky základné aspekty udržateľného rozvoja v mestách. Výsledná navrhovaná sada indikátorov TUR miest SR je usporiadaná do 6 hlavných tém, pričom každá téma sa skladá z 2 hlavných indikátorov, ktoré sú ďalej rozvedené v konkrétnych 63 merateľných čiastkových ukazovateľoch (Hudeková, Mederly, 2006).

Návrh indikátorov udržateľného rozvoja miest

Téma 1 - Doprava

Hlavné indikátory: Dopravná situácia, Mobilita obyvateľov

Téma 2 - Urbanizmus a výstavba

Hlavné indikátory: Udržateľný urbanizmus, Udržateľná výstavba

Téma 3 - Životné prostredie, krajina a biodiverzita

Hlavné indikátory: Kvalita životného prostredia, Udržateľné využívanie krajiny a biodiverzita

Téma 4 - Zaťaženie prostredia a ekologická stopa

Hlavné indikátory: Príspevok mesta ku globálnej klimatickej zmene, Ekologická stopa

Téma 5 - Sociálno-ekonomická situácia mesta

Hlavné indikátory: Sociálna situácia, Ekonomická situácia a atraktivita mesta

Téma 6 - Manažment

Hlavné indikátory: Environmentálny a sociálny manažment samosprávy a podnikov, Participácia občanov na verejnom živote.

V rámci tohto projektu REC vyhodnotil 10 miest na Slovensku: Banská Bystrica, Dubnica nad Váhom, Levice, Piešťany, Prievidza, Trnava, Zvolen, Modra, Prešov a Šaľa. Získané výsledky sú zverejnené v publikácii *Ekologická stopa, klimatické zmeny a mestá*, kde sa nachádzajú aj ďalšie zaujímavé výstupy a dokumenty z oblasti TUR miest (pozri prílohu, s. 4 - 5).

Autori tejto publikácie, ktorú vydalo Regionálne environmentálne centrum v Bratislave v roku 2007, sa snažia naznačiť teoretické východiská dôsledkov zmeny klímy v mestách, priblížiť možnosť zmiernenia negatívnych dôsledkov zmien, napríklad vhodnou architektúrou, stavebnými materiálmi a vegetáciou.

Porovnaním výsledkov modelových slovenských miest a vybraných európskych miest, ktoré sú zverejnené v publikácii *Udržateľný rozvoj miest v Slovenskej republike*, môžeme konštatovať toto:

- Konkrétne výsledky poukazujú na viacero rozdielov, daných hlavne sociálno-ekonomickou situáciou a stupňom vyspelosti a spotreby obyvateľstva Slovenska, v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ. V súlade s týmto trendom vychádzajú slovenské mestá vo viacerých ukazovateľoch veľmi priaznivo, medzi najmarkantnejšie rozdiely priaznivé pre slovenské mestá patrí veľkosť ekologickej stopy (priemerná pre krajinu EU-15 je 4,4 gha (globálnych hektárov na obyvateľa), pre Slovensko 3,6 gha),

- Prevaha individuálnej automobilovej dopravy počas každodennej prepravy obyvateľov, napr. dopravy detí do školy, je v európskych mestách oproti slovenským veľmi výrazná, priaznivý podiel pešej a bicyklovej dopravy v slovenských mestách sa môže vysvetliť aj prekonávaním menších vzdialeností,

- Vo viacerých ukazovateľoch boli výsledky podobné, napr. dostupnosť zelene a služieb, nedostatočná úroveň participácie občanov (napriek tomu, že sú v mestách vybudované mechanizmy na zapojenie občanov) je spoločným javom slovenských, ale aj európskych miest a pod. Spoločné sú aj problémy znečistenia mestského ovzdušia a miery hlučnosti, aj keď (kvôli nedostatku dostupných údajov) sa na Slovensku tento problém sčasti iba predpokladá,

- V ďalších ukazovateľoch slovenské mestá výrazne zaostávajú: využívanie environmentálneho a sociálneho manažérstva (EMAS), procesy strategického environmentálneho hodnotenia (SEA), ktoré sa prakticky doposiaľ neuplatňovali v žiadnom z modelových miest,

- Spokojnosť obyvateľov slovenských miest je nižšia ako európskych miest - na základe objektívnych skutočností o stave mesta to však poukazuje na možno až príliš veľkú kritickosť obyvateľov slovenských miest.

Ing. Zuzana Hudeková

REC Slovensko